

A BALTI ORSZÁGOK HELYZETE A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁGBAN

A balti államok a gazdasági válság előtt nagyon hasonló fejlődési perióduson mentek keresztül. Ebben a tanulmányban bemutatom a gazdasági helyzetüket a világgazdasági válságban, és a kormányzatok lépéseit a recesszió leküzdésére.

A korábbi cikkeimben¹ már írtam a pénzügyi válságról és annak lehetséges hatásairól. Most továbbgondolva a témát kisméretű, nyitott gazdaságokkal rendelkező ország esetein keresztül mutatom be a válság hatásait. Választásom azért esett a balti államokra, mert függetlenségük elnyerése után Észtország, Lettország és Litvánia nagyon hasonló fejlődési perióduson ment keresztül az 1990-es évektől napjainkig.² Ugyanakkor ma már azt is tudjuk, hogy a balti államok gazdaságát mélyen érintette a pénzügyi válságból kiinduló általános recesszió.

Ennek a cikknek a célja, hogy feltárja azokat az okokat, amelyek Észtország, Lettország és Litvánia problémáit okozták. Terjedelmi okok miatt azonban csak rövid elemzésre, illetve néhány kormányzati intézkedés bemutatására és ezeknek a lépéseknek a helyzet kezelésében megmutatkozó hatására szorítkozom.

A BALTI ÁLLAMOK ÁTALAKULÁSÁNAK RÖVID VÁZLATA

Függetlenné válásuk után a balti államok gyors, látványos fejlődést értek el az 1990-es években. Ezek a liberalizált és nyitott, ám kisméretű gazdaságok ahhoz, hogy a nemzetközi piacokon megjelenhessenek számos, bonyolult piacorientált szerkezeti reformot hajtottak végre. A korai kilencvenes évek még tükrözte az átalakulás előtti idők torz gazdasági szerkezetét. 1994-1995-re pozitív növekedési ütemet mutattak, és 1997-re a balti államoké volt a leggyorsabb fejlődés az átalakuló közép-kelet-európai országok gazdaságaiban.³ Az 1998 közepén kitört orosz válság lelassította a növekedést, de nem fordította negatív irányba. Bár az orosz válság keltett némi aggodalmat a makrogazdasági mutatók romlása miatt, azonban a balti államok gazdaságai fenntartható növekedési pályán maradtak. Habár a balti államok nagyon hasonló helyzetből indultak, elfogadták, hogy a strukturális reformok megvalósítása és az EU-bővítés kilátásai által gerjesztett konjunkturális fellendülés néhány a gazdaság és a társadalom szempontjából igen nagy jelentőségű területen további kiigazításokat kíván. Az orosz válság hatásai ezeket a szerkezeti és pénzügyi kiigazításokat helyezte a figyelem középpontjába.⁴ Ennek alapján elmondható, hogy az egyes balti államok reagálása a helyzetre árulkodó volt. A reform és egy liberális megközelítésű gazdaságpolitikai ennek megfelelő makrogazdasági keretben. A folyamat során az egyes államok szembesültek azzal a ténnyel, hogy a nemcsak a gazdasági, politikai és társadalmi keretekben kell különleges feltételeket teremteni, hanem a változás, amin keresztülmennek az is meglehetősen egyedülálló. A balti államokban tapasztaltak megerősítik, hogy a fenntartható fejlődéshez egy koherens társadalompolitikai keretre, és az azt kölcsönösen támogató makrogazdasági politikára és olyan strukturális reformcsomagra van szükség, amely hosszútávon magában foglalja a modernizáció és a növekedés vízióját.⁵

Miután a balti államok az Európai Unió tagjai lettek a makrogazdasági stabilitás, valamint a globális pénzügyi piacon belüli hitelesség volt a sarokköve az általuk követett gazdasági modellnek. Éppen ezért Észtország 1992-ben, Litvánia 1994-ben már az euróhoz rögzítette valutáját. Bár Lettországban is megalakult a valutatanács csak később kötötte az

¹ Márton A: Az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság hatásai, Hadtudományi Szemle on-line 2009, I. szám 97-107 oldal; Márton A: Oroszország helyzete a világgazdasági válságban, Hadtudományi Szemle on-line 2010, III. szám 40-47 oldal

² Novák T: A balti államok és a válság <http://www.vki.hu/kot/ecostat/11-Novak-Tamas-es-Wisniewski-Anna.pdf> letöltési idő: 2009-12-30 18:08

³ Policy insights from a decade of Baltic transition <http://www.oecd.org/dataoecd/35/1/1864879.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 16:47

⁴ Background Information: http://www.bankofestonia.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/2000_09/2a.pdf letöltési idő: 2011-07-16 18:00

⁵ OECD Economic Survey of Estonia 2009: <http://www.oecd.org/dataoecd/48/52/42754276.pdf> letöltési idő: 2011-07-25 12:53

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

euróhoz saját valutáját. A cél ezzel az EU „stabilitási kultúrájának” átvétele az Maastrichti szerződés konvergencia-kritériumainak teljesítése⁶ és az euró bevezetése érdekében.⁷ Ugyanakkor a független központi bankok lehetővé tették a balti-országok kormányai számára a pártpolitika mentes monetáris politikát, amely a politikai befolyás helyett a külső és belső gazdasági események hatásaitól függött. Ezzel a stratégiával sok probléma volt. Először is a balti államokban hiányzott a gazdasági tevékenységek diverzifikációja és túlságosan függtek a szolgáltatásoktól és az építőipartól az olyan export orientált ágazatok helyett, mint például az ipar vagy a mezőgazdaság. A kiskereskedelem, a közlekedés, az üzleti out-sourcing, az ingatlan és a pénzügyi szolgáltatás gyorsan növekedett. A növekedés motorja a külföldi működő tőkebeáramlás volt, amely együtt mozgott a változó piaci trendekkel. Másodsor a gyors hitelnövekedés mindhárom balti államban fenntarthatatlan piaci környezetet hozott létre, ahol a fogyasztói kereslet és a beruházások összértéke meghaladta a reál GDP értékét. Ezenkívül az elmúlt öt évben az átlagos hitel-expanzió aránya ezekben a kisméretű piacokon a meghaladta az olyan változatos és nagyobb gazdaságokkal rendelkező országokét, mint Csehország vagy Lengyelország. Annak ellenére, hogy a balti államokban is felfedezhetők voltak a túlfűtött gazdaság jelei, ezek az országok élvezték szerepüket a feltörekvő piacokon és helyzetüket ügyesen használták ki. A nagyfokú kiszolgáltatottság, azonban bebizonyította, milyen érzékenyek a pénzügyi megrázkódtatásokra.

ÉSZTORSZÁG

Észtország gazdasága 2000-2007 között gyorsabban nőtt, mint a legtöbb feltörekvő piacgazdaság, ám ez a növekedés hitelválság kitörése után recesszióba fordult át. Míg a 2000-es évek elején bővülést a belső kereslet növekedése, a válság helyzetben ugyanennek a keresletnek az összeomlása okozta a GDP⁸ csökkenését. A pénzügyi szakemberek már korábban is figyelmeztettek arra, hogy az észti gazdaság növekvő mérleghiánya és a reálgazdaság lehetőségeit is túlszárnyaló GDP növekedés magában hordozza a visszaesés lehetőségét. Az évek alatt elért növekedés részben a mesterségesen gerjesztett belső fogyasztásnak, illetve az uniós csatlakozás után megnyíló piacok nyújtotta lehetőségeknek, valamint a jelentős mennyiségű külföldi működőtőke beruházásnak voltak köszönhetőek.⁹ A válság terjedésével a növekedés elmaradt, majd 2008-as év elején negatívvá vált a befektetői bizalomvesztésnek¹⁰ köszönhetően. Ezt a hatást erősítették a magas árak és bérek, a jelentős infláció, a munkaerő piac megváltozott helyzete.¹¹

A belső kereslet összeomlásán kívül a válságban vannak egyéb, az államháztartással kapcsolatos kockázatok is, amelyek sérülékennyé teszik/tették az észti gazdaságot. Az államháztartás bevételei már drasztikusan csökkentek, a 2008-as év közepén a költségvetési hiány pedig elérte a GDP 2, 7%-át. A helyzetet a legjobban a belföldi kereslet 30%-os szűkülésével lehet jellemezni.¹² 2009-re valamelyest csökkent az egyensúly hiánya, azonban a gazdaságpolitika mozgásteret, az infláció elleni küzdelem lehetőségei, a kötött árfolyam rendszer és a pénzügyi politika miatt meglehetősen

⁶ Maastrichti szerződés konvergencia-kritériumai: 1.) Az infláció rátája egy éves referencia-időszakban nem lehet 1,5%-nál több a három legalacsonyabb mutatóval rendelkező tagállam inflációs rátájának átlagánál, s ezt az alacsony inflációt fenntartható módon kell produkálni. 2.) Az éves költségvetési hiány nem haladhatja meg a GDP 3%-át; a bruttó államadósság nem lépheti túl a GDP 60%-át. 3.) A tagállam nemzeti valutájának árfolyama a Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszába lépést megelőző két évben nem lépheti át a második szakaszban megállapított árfolyamsávot. A gyakorlatban ez azzal is jár, hogy az adott országnak be kell lépnie az Európai Árfolyam-mechanizmusba (ERM). 4.) A hosszú távú hitelek kamatlába az egyéves referencia-időszakban legfeljebb 2%-kal lehet több, mint a három legalacsonyabb inflációs mutatóval rendelkező tagállam államkölcsoineinek átlagos kamatlába. <http://www.ecb.int/ecb/orga/escb/html/convergence-criteria.hu.html> letöltési idő: 2011-07-26 13:18

⁷ Aslund A.: The last shall be the first: the east european financial crisis

http://www.piie.com/publications/chapters_preview/5218/01iie5218.pdf letöltési idő: 2011-07-28 16:53

⁸ GDP: Gross Domestic Product: Bruttó Hazai Össztermék

⁹ Túry G-Vida K: Monitoring jelentés 2010 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről

<http://www.vki.hu/ujd/Monitoring2010.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 17:53

¹⁰ Befektetői bizalomvesztés: A pénzügyi befektetők (intézmények és magánszemélyek) a kapott tőzsdei információk, valamint a kormányzati lépések miatt kivonják befektetéseiket az adott gazdaságból.

¹¹ Purfield C.-Rosenberg C.B.: Adjustment under a currency peg: Estonia, Latvia, and Lithuania during the global financial crisis 2008-2009 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10213.pdf> letöltési idő: 2011-07-13 18:05

¹² A belső kereslet csökkenés megmutatta, a lakosság gazdasági helyzetének romlását, valamint a működőtőke beruházások csökkenését és az import szűkülését.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

gyenge. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az észti gazdaság egyik hajtóerejének számító export¹³ is erőteljesen visszaesett. Az ország legfőbb kereskedelmi partnerei a skandináv-, balti államok és Oroszország hasonló problémákkal küzdöttek.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP (éves %)	7,6	8,0	7,2	8,26	10,1	11,1	7,1	-5,1	-14,1	3,1	4,4
Nettó FDI (éves GDP %-ában)	3,8	5,8	5,4	2,2	7,8	5,7	15,7	4,1	4,5	0,7	6,2
Export (éves %)	0,4	-1	7,4	14,6	18,6	6,7	1,5	0,4	-18,7	21,7	6,6
Import (éves %)	3,5	6,2	10,1	14,4	17,5	13,3	7,8	-7	21	6,6f	6,2

1.ábra: A GDP, FDI, Export, Import alakulása 2001-2011 között¹⁴

A döntéshozók felelőssége, hogy a csökkenő trendet növekedési pályára állítsák, ami a jelen helyzetben bonyolult, hiszen érinti a múltban vállalt politikai kötelezettségvállalásokat is. A cél elérése érdekében több intézkedést is meg kellett tenni¹⁵:

- A fiskális politikát fejleszteni kellett/kell egy rugalmasabb szigorúbb jobban kiszámítható ciklus keretein belül.
- A költségvetés hiánycélját rögzíteni kell egy középtávú költségvetési keretben, amely magában foglalja a kiadási plafonokat és tartalmazza azt a mechanizmust, ami segít megelőzni a kiadások túllépését vagy a jelentős adósság felhalmozást.
- A pénzügyi stabilitást megerősíteni, és a piacot torzító hatásokat ki kell iktatni. Mivel a külföldi hiteleknek jelentős szerepe volt a recesszió kialakulásában az észti pénzügyi felügyeleti hatóság körültekintően ellenőrzi a kockázatokat és intenzívebben működik együtt más országok társszerveivel.
- A kedvező adózási módok és a hitelgaranciák, valamint a lakáscélú hitelek felerősítették az ingatlanpiaci konjunktúrát, ezeket a lehetőségeket korlátozni kell, hogy megkönnyítsék a rendelkezésre álló tőke a más iparágakban történő allokációját.
- Munkaerő-piaci rugalmasságot és a munkaerő mobilitását növelni kell.

Az észti gazdaság a válság előtti kiugróan magas növekedését döntően a külföldi hitelekre és beruházásokra alapozott lakossági kereslet és az export képezte. A gazdasági válság megmutatta, hogy ez a fejlődési pálya a krízis alatt és után fenntarthatatlan. Az észti kormányzat a pénzügyi és a belőle kialakuló általános gazdasági válság hatásait különböző intézkedéscsomagokkal igyekezett kezelni. A kiadott intézkedéseknek a célja, hogy teljes mértékben megszilárdítsák a gazdaságot. Az intézkedések hatására a kormánykoalíció népszerűsége jelentősen csökkent és a miniszterelnök bizalmi szavazással kötötte össze a takarékosági csomag elfogadását. A szavazást megnyerte, hiszen a politikai és a gazdasági elit elkötelezett híve volt a sikeres válságkezelő- és az euró mielőbbi bevezetésére irányuló gazdaságpolitikának. Így a miniszterelnök bevezethette az intézkedéseket. A pénzügyi rendszer stabilitását célzó intézkedések és a hozzájuk

¹³ Észtország <http://www.nfgm.gov.hu/data/cms1383296/Esztorszag.pdf> letöltési idő: 2009-12-01 14:15

¹⁴ Forrás: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁵ OECD Economic Survey of Estonia 2011 <http://www.oecd.org/dataoecd/24/51/47476715.pdf> letöltési idő: 2011-07-25 18:36

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

kapcsolt jogszabályi változások segítséget nyújtottak/nyújtanak hitelpiacon kialakult rendellenességek kezelésében. Az intézkedések:

- A közkiadások cca. 10%-os csökkentése, ami közel 500 millió euróra rúgott és tartalmazta a közzsférában dolgozók bérének befagyasztását.
- A kormány az ígértnél kisebb mértékben emelte a nyugdíjakat, de emellett a nyugdíj-törvényben számos egyéb konszolidációs lépést is tett.
- Megemelte az állami tulajdonban levő vállalatok által fizetett követett adók mértékét és az osztalékot
- Az észt és a svéd jegybank között született megállapodás 1 milliárd eurós hitelkeretről, amelyet a pénzügyi rendszer stabilizálására használható fel.
- A kormány 360 milliós hitelkeretet hagyott jóvá a kis- és közepes vállalkozások hitelhez juttatásához, valamint turizmus, kutatás-fejlesztésre, állásteremtő és szociális programokra.
- A kormány 700 milliós eurós hitelkeret megállapodást kötött az Európai Beruházási Bankkal, amelynek legfőbb célja a gazdaság élénkítése és a humán erőforrás fejlesztése.

Gazdaságélénkítő lépésként a GDP 4,6%-át kitevő beruházási csomagot hagyott jóvá, amelynek 1/3-át 2009-ben, a többi részét pedig 2010-ben az energiatakarékosságra, az önkormányzatok programjainak támogatására, a vízgazdálkodási, illetve a szakképzési, felsőoktatási, egészségügyi infrastruktúra fejlesztésére lehetett felhasználni

Észtország helyzetét alapvetően befolyásolta a pénzügyi válság, mivel jelentősen függött/függ a külföldi finanszírozási forrásoktól. A bankrendszer gyakorlatilag teljesen külföldi kézen van. Ez jelentett a pénzügyi rendszer számára egy bizonyos stabilitást, ugyanakkor kiszolgáltatottá tette/ teszi rendszer egészét.¹⁶ A hitelválság hatásaként Észtországban is jelentősen megnőtt a nem fizető hitelek és bedőlő hitelek száma.¹⁷ Ezt a helyzetet kezelni kell, hiszen ezek a hitelek rontják a hitelpiacon kialakuló kínálat és kereslet egyensúlyát, ezzel is hátráltatva a hitelállomány helyreállítását és a gazdaság kilábalását a válságból. Az észt pénzügyi kormányzat ezért új törvényi kereteket szabott az adósságbehajtásnak és a csődeljárásnak. Az szabályozás kidolgozásakor figyelembe vette az alábbi nemzetközi ajánlásokat:

- Az egyének számára lehetővé vált az adósságátütemezés még a csődeljárás előtt
- Az ilyen ügyekkel foglalkozó bíróságnak az adósságátütemezésben és az új törvényi keretekben meghatározott csődeljárással kapcsolatos kérdésekben gyakorlott szakembert kell alkalmaznia
- A bíróságnak képesnek kell lenni megállapítani, mennyire teljesítették a vállalat vezetői a csődeljárás megindítására vonatkozó kötelezettségeiket¹⁸
- A bírósági gyakorlat szerint a hitelezőknek kell fizetni a kirendelt szakértőket.

A munkaerőnek mobillá kell válnia nemcsak a különböző foglalkozások és ágazatok, hanem regionális szinten is Az elfogadott munkatörvénykönyv ennek a megvalósítását célul tűzte ki. A törvény¹⁹ növeli a munkaerő piaci rugalmasságot, segíti a foglalkoztatottak védelmét. Az új jogszabály többek között elősegíti a vállalatok számára a részmunkaidős

¹⁶ Az észt bankrendszer legnagyobb befektetői az északi országok (Svédország, Norvégia, Finnország) pénzügyi csoportjai. Ezért az észt jegybank vezetése elfogadta, a hitelezési standardok szigorítását és a külföldi – főként az északi országokban – működő pénzügyi felügyeletekkel történő szorosabb együttműködést. Továbbá döntés született arról is, hogy a pénzügyi rendszert érintő kockázatokról korrekt tájékoztatást kell nyújtani a stabilitás megőrzése érdekében. A szerző megjegyzése

¹⁷ Financial Stability Review 2009/2:

http://www.eestipank.info/pub/en/dokumentid/publikatsioonid/seeriad/finantsvahendus/2009_2/3_209.pdf letöltési idő: 2011-07-13 10:10

¹⁸ Észtországban az új szabályozás életbe lépése előtt meglehetősen későn kezdődtek meg a vállalati csődeljárások, így egy-egy cég pénzügyi helyzete jellemzően annyira megromlott, hogy kezelhetetlenné vált. A magas számú nem fizető hiteleseknek ez is az egyik oka. A szerző megjegyzése

¹⁹ Employment contracts Act: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumentid/ASO/TLS/TLS_ENG.pdf letöltési idő: 2011-07-04 14:28

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

foglalkoztatás, támogatja a kölcsönmunka elterjedését, meghosszabbítja a gyermekes munkavállalók munkanélküliségi segélyre való jogosultságát és hozzájárul a vállalkozások elbocsátásokkal összefüggő terheit. A törvény megjelenésével párhuzamosan átalakított munkanélküli ellátó rendszer²⁰ is inkább az aktív álláskereső technikák elterjesztését támogatja. Az átalakítás hatására széles körben indítottak államilag finanszírozott szak- és átképzési programokat. Középtávon a regionális szintű munkaerő mobillá válását segítheti a tömegközlekedési infrastruktúrák fejlesztése és a különböző lakhatási támogatási formák elterjedése.

Mint láthatjuk az ész kormány a gazdaság stabilizálására tett intézkedései meghozták az ország számára a várt eredményeket. 2011-ben az ország az euró zóna tagjává vált. A sikeres válságkezelés, annak köszönhető, hogy Észtország tudott alkalmazkodni a kihívásokhoz és képes volt saját érdekeinek, valamint elérendő céljainak megfelelően alakítani a világgazdasági krízis kényszerítő erejét. Összegzésként elmondhatjuk, hogy Észtország egy kicsi nyitott, ugyanakkor a túlfűtöttség jeleit magánviselő, versenyképességi problémáktól sem mentes piacgazdasággal érkezett meg a pénzügyi és az ebből kialakuló általános gazdasági válság küszöbére. Elért eredményei azt mutatják, hogy a fejlődési pályája mindenképp igényelt a gazdaság és a pénzügy politika részéről kiigazításokat. Ma már talán elmondhatjuk, hogy az ország eredményesen jutott túl a gazdasági válságon, és ezzel együtt újra sikeres növekedési pályára állhat.

LITVÁNIA

Litvánia a gazdasága a 2000 - 2007 között éves szinten mintegy 8%-kal bővült. Ez a növekedési ütem a nemzetközi összehasonlításban rendkívül gyors felzárkózást biztosított az alacsony fejlődési szintről induló országnak. Ennek a gyors gazdasági fejlődésnek a motorja a belső keresletre épülő fogyasztás és az importbővülés volt.²¹ A privatizáció lezajlása és a külföldi tőke beáramlásának csökkenése, illetve a hitelezés rendkívüli nagyságúvá válása miatt, az ország folyó fizetési mérleghiánya aggasztó méreteket öltött. A litván gazdaságra számos negatív jelenség is jellemző volt. A bérek a termelékenységnél gyorsabban nőttek, ami csökkentette a versenyképességet. Az export ugyan növekedett, de vele párhuzamosan a külső hiány is, az élelmiszer – és energiaárak, illetve a belső importkereslet emelkedésével összefüggésben.²² Mindez még a válság előtti években megmutatta a litván gazdaság sérülékenységét és a felhívta a figyelmet a növekedési pálya fenntarthatóságának problémáira.

²⁰ Lásd bővebben a jogszabályt: Employment Service Act: <http://www.legaltext.ee/text/en/X40049K3.htm> letöltési idő: 2011-07-04 14:44

²¹ Túry G.-Vida K.: Monitoring jelentés 2010 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről <http://www.vki.hu/ujd/Monitoring2010.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 17:53

²² Purfield C.-Rosenberg C.B.: Adjustment under a currency peg: Estonia, Latvia, and Lithuania during the global financial crisis 2008-2009 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10213.pdf> letöltési idő: 2011-07-13 18:05

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP (éves %)	6,7	6,9	10,2	7,4	7,8	7,8	9,8	2,9	-14,7	1,3	2,8
Nettó FDI (éves GDP %-ában)	3,6	5	0,8	2,3	2,6	5,1	3,6	3,6	-0,1	1,4	NA
Export (éves %)	21,2	19,4	6,9	4,4	17,7	12	3	11,6	-12,7	17,4	6,3
Import (éves %)	17,6	17,7	10,4	14,9	16,4	13,7	10,7	10,3	-28,4	17,9	8,1

2. ábra: A GDP, FDI, Export, Import alakulása 2001-2011 között²³

Miután a világgazdasági válság hatásai Litvániát is elérték a kormány 2008-ban határozott gazdaságpolitikai takarékosági csomagot léptetett élet a kedvezőtlen gazdasági folyamatok megállítására. Az elfogadott válságkezelő program²⁴ rögzíti, hogy az államháztartási hiány a tervezett 0,5% helyett elérheti a GDP 2,5-3%, míg 2009-re a GDP 4%-át. A dokumentum azt is rögzíti, hogy a szociálisan érzékeny területeken a legnagyobb körültekintéssel teljesíti az előző kormány vállalásait a megváltozott körülmények között is. A takarékosági intézkedések:

- Átlagosan 15%-kal csökkent a köztársasági elnök, parlamenti képviselők, a kormánytagjainak a havi jövedelme, és átlagosan 12%-kal csökkent a szociális területeken dolgozók bére is. A tanárok és a szociális szféra alsó jövedelmi kategóriáiban tartozóknál a béremelések lassabb ütemben fognak megtörténni és a krízis hatására átcsúsznak 2009-re.
- Az állami közintézmények által felhasznált költségvetési előirányzatok is cca:15%-kal csökkentek. Ennek hatására a 80%-ról 60%-ra csökkentették a jövedéki adóbevételekből származó támogatását a „Út Karbantartási és Fejlesztési Programnak”, a 15%-kal csökkentették a „Földreform és a Vidék Támogatás” programokat, továbbá az önkormányzatok napi működését nem befolyásoló dologi és a katonai kiadásokra fordítható összegeket.
- Átalakították a családtámogatási rendszert, csökkentették a nyugdíjakat és a közsféra dolgozóinak létszámát és ellenőrizték, hogy a bérköltségekkel kapcsolatos szabályokat betartották-e.
- A fent bemutatott intézkedésekkel Litvánia el tudta kerülni, hogy az IMF²⁵ azonnali hitelkeretére legyen szüksége. Gazdaságának szerkezeti gyengeségeiből adódóan azonban 2009 tavaszán újabb takarékosági intézkedésekre volt szüksége, amelynek összege elérte a 2 milliárd Litast. A 2009 tavaszán bevezetett intézkedések:
 - Csökkentették a köztisztviselők bérét és létszámát
 - Az adócsökkentés jegyében csökkentették a személyi jövedelemadó kulcsokat, azonban a vállalati nyereségadót 5%-kal, míg az ÁFA kulcsot 1%-kal növelték.
 - Csökkentették a Kötelező Magán Egészségpénztári, és a magánnyugdíj-pénztári befizetések mértékét, ugyanakkor az utóbbiból 3%-nyi részt a munkáltatókra terheltek.
 - Növelték a jövedéki adók mértékét és bevezették a szerencsejátékok után fizetendő adót.
 - Csökkentették az önkormányzati és állami vállalatoknál kifizetett osztalékot.
 - Bevezették a mezőgazdasági szervezetek és üzemekre is a társasági adót.

²³ Forrás: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

²⁴ Elfogadott válságkezelő program: http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/en_15_programa.pdf letöltési idő: 2011-07-27 16:35

²⁵ IMF: International Monetary Fund: Nemzetközi Valutaalap

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

A takarékosági intézkedések mellett- amelyek egy részét 2010-ben is fenntartotta-, azonban a kormányzat beruházás ösztönző programokat is bevezetett. Ezek az intézkedések a következők voltak:

- Az Európai Bizottsággal és a nemzetközi és a helyi intézményekkel kidolgoztak egy intézkedési tervet, melynek végrehajtása hozzájárul a litván pénzügyi rendszer stabilitásának megerősítéséhez. Kedvező feltételek mellett juthatnak pénzügyi forrásokhoz a fiskális hiány növelése nélkül.
- Adómentességet biztosít azoknak a beruházó gazdasági társaságoknak, akik jelentős technológiai fejlesztéseket hajtanak végre a termelékenység növelése érdekében. Az új szabadalmak és technológiák alkalmazása esetén az adóalapból leírható az új eljárás költségének 50%-a.
- Az indulóvállalkozások megsegítésére az állam létrehoz egy adó-hitel rendszert, amelyben az első évben 80%-át, a második évben 50%-át, a harmadik évben 30%-át a pénzügyi kötelezettségeknek az állam állja.
- Az Állami Beruházási Programból kimaradnak az olyan új projektek, amelyek előkészítése most van folyamatban, és azok élveznek előnyt, amik már elindultak vagy 2009-ben indulnak és megvalósításuk hosszabb, mint öt év.
- Az uniós források felhasználásával létrejövő projekteknél az önerőt 10%-kal csökkentették.
- A közbeszerzési eljárásokat egyszerűsítették és átláthatóbbá tették.
- A kormány egyszerűsítette a cégalapítással kapcsolatos adminisztrációt és a nemzetközi ajánlások alapján átalakította a csődeljárást.

A munkaerőpiac ugyanakkor vegyes képet mutatott/mutat. A válság alatt a munkanélküliség jelentősen megnőtt. A munkaerőpiac problémái egyrészt a területi, másrészt a munkaerő képzetlenségéből, illetve a piaci rugalmatlanságából és a belső mobilitás hiányából adódtak.²⁶ A kormányzat által bevezetett intézkedések hatására is a foglalkoztatás üteme csak nagyon lassan nő. A munkaerő piaci kereslet és kínálat még nem került egyensúlyba. Problémát okoz a szakképzett munkaerő kivándorlása is. A foglalkoztatási rátát nem sikerült javítani. Ennek pedig nemcsak munkaerő piaci hatásai vannak, hanem a lakosság demográfiai összetétele miatt a nyugdíjbiztosításra is befolyással van.

Megállapítható, hogy a litván kormány jelentős gazdasági átalakításokba kezdett, amelyek csak közép és hosszútávon járnak eredménnyel. Ugyanakkor elmondható, hogy Litvánia sikeres válaszokat adott a válság teremtette új kihívásokra. 2011-re már látszanak a kilábalás jelei, azonban a belső kereslet csak lassan élénkül. Habár a takarékosági intézkedések meghatározó részét fenntartották a társadalom egyre szélesebb rétegei számára is megjelentek már a kedvező változások. Litvánia számára a fenntartható gazdasági fejlődéshez szükség van a most kidolgozott közép és hosszú távú programok konzekvens végrehajtására, hogy a takarékosági intézkedések visszavonása után is folytatódjanak a kedvező növekedési folyamatok.

LETTORSZÁG

Lettország gazdasága már 2005-ben a túlfűtöttség jeleit mutatta. A GDP az Európai Unióhoz történt csatlakozás óta átlagosan 10%-kal növekedett. A lett gazdaság szerkezeti gyengeségeit az adja, hogy a GDP 5%-át a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás, a halászat és mintegy 25%-át a feldolgozóipar, míg közel 70%-át a szolgáltatószektor teszi ki. Az IMF jelentésében²⁷ megállapította, hogy Lettországban nőtt a leggyorsabban vásárlóerő paritáson az egy főre jutó jövedelem. Ugyanakkor arra is figyelmeztetett, hogy a növekvő infláció, az emelkedő bérek, valamint a folyó fizetési mérleg hiánya már a túlfűtöttség jeleit mutatják. A túlfűtöttség egyik oka a külföldi működő tőke beáramlása volt, aminek nagy

²⁶ Túry G. - Vida K.: Monitoring jelentés 2011 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről <http://www.vki.hu/ujd/Monitoring2011.pdf> letöltési idő: 2011-08-02 16:46

²⁷ IMF Jelentés: 2005 Article IV Consultation—Staff Report; Staff Statement; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Republic of Latvia <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05282.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 10:00

HADTUJOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

része a pénzügyi közvetítésbe, az ingatlanszektorba és egyéb szolgáltató szektorba áramlott, ugyanakkor a termelő ágazatok nem fejlődtek ebben az ütemben. A munkaerőpiac alakulása ezekben az években jelentős javulást mutat. Az 1990-es évek adataihoz viszonyítva a munkanélküliség csökkent. Az azonban árnyalja a képet, hogy a főváros környéki régióban már a munkaerőhiány, míg a többségében orosz ajkúak lakta keleti területeken csak a lassú munkanélküliség csökkenés tapasztalható. Mindezekkel ellentétben a lett munkaerő külföldi munkavállalási kedve.²⁸ A korábbi növekedési ütem, amely eltakarta a lett gazdaság szerkezeti gyengeségeit 2007-re jelentősen lelassult, majd 2008-ra recesszióba csúszott.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GDP (éves %)	8,0	6,5	7,2	8,7	10,6	12,2	10	-4,2	-18	-0,3	3,3
Nettó FDI (éves GDP %-ában)	5,1	5,1	1,4	2,7	2,3	3,8	3,6	7,5	6,8	3,0	0,6
Export (éves %)	7,5	5,4	5,2	9,4	20,2	6,5	10,0	2,0	-14,1	10,3	6,0
Import (éves %)	14,3	4,7	13,1	16,6	14,8	19,4	14,7	-11,2	-33,5	8,6	6,0

3. ábra: A GDP, FDI, Export, Import alakulása 2001-2011 között²⁹

A lett gazdaság legnagyobb problémája a válság előtti és alatti időszakban az infláció volt. Mivel az ország kivételének cca.: 2/3 része a nyersanyagok kivételéből származott és a célországok piacain kialakult feldolgozóipari visszaesés rontott az export ütemén, ugyanakkor az orosz energiahordozók import árai fokozatosan emelkedtek. Ugyanakkor az ország az inflációs érték kivételével a maastrichti kritériumot teljesíteni tudta. Lettország a 2004-es EU csatlakozás óta célul tűzte ki az euró bevezetését. Az inflációs cél nem teljesítése miatt azonban fel kellett adnia az euró 2008-as bevezetését.³⁰ Az IMF figyelmeztette Lettországot, hogy a jelenlegi helyzetben intézkedéseket kell bevezetni a gazdaság túlhevülése ellen.³¹ A kormány 2007 tavaszán már felvázolt egy megszorító csomagot. A kiadott intézkedések:

- A kormány ígéretet tett a 2007-2008-as költségvetésben a növekvő kiadások csökkentésével megteremti a költségvetési egyensúlyt
- Bevezeti a tőkenyereség adót a vásárlástól számított 3 éven belül értékesített ingatlanokra és az állami adóhatóságnál is regisztrálni kell a jelzálogjogokat
- A hitelfelvevők anyagi helyzetét a hivatalosan bevallott jövedelem alapján minősítik.
- Maximális hitelfedezeti plafon állapítanak meg, ugyanakkor a központi bank megemelte a refinanszírozási kamatlábat és elkötelezte magát az árfolyam-politika mellett.

Az intézkedések nem hatottak a kívánt mértékben a gazdaságra.

²⁸ Indans I.: Global economy recovery and emigration: news from Latvia http://www.fes-baltic.lv/uploads/files/global_economic_recovery_and_emigration_news_from_latvia.pdf letöltési idő: 2011-08-28 12:24

²⁹ Forrás: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

³⁰ Az ország nem tett le az euró mielőbbi bevezetéséről a jelenleg kijelölt céldátum 2014. A szerző megjegyzése

³¹ IMF jelentés: Selected Issues <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06354.pdf> letöltési idő: 2011-07-13 13:13

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

A Lehmann csődje azonban a lett gazdaságnak megadta a végső csapást.³² Súlyosbította helyzetet, hogy az ingatlanpiaci visszaesés sok életképes cég hitelezését sem tette lehetővé. A nemzetközi hitelminősítő cégek szerint az ország hosszú távú adósság besorolása romlott, így leminősítették Lettország kockázati kategóriáját. Mindemellett a 2008-as év végén a hazai piacok is bajba kerültek, és Lettország elszenvedte az export sokkot. Lettország a teljes külkereskedelmének 77%-át bonyolítja az EU tagállamokkal, ezen kívül jelentős külkereskedelmi partnernek számít Oroszország. A teljes kivitel 22,5%-át fa-és faipari termékek adják, 14,5%-át élelmiszerek és agrártermékek, 14,6%-át a fém alapanyagok, továbbá 11%-át a gépek és gépi berendezések. A behozatal 20%-át teszik ki a gépek és gépi berendezések, 14,2%-át a szállítóeszközök, 13-13%-át az élelmiszer, valamint az ásványi termékek.³³ A hite válság kitörése, a befektetői bizalom megrendülése és a globális pénz piacok kockázatkerülő magatartása, a finanszírozási kényszer növekedése miatt a bajba jutott pénzügyi szektor³⁴ arra kényszerítette a kormányzatot, hogy a nemzetközi pénzügyi intézményekhez forduljon segítségért. A lett kormányzat 2008 decemberében az IMF-hez és az Európai Unióhoz fordult segítségért. A 2008 decemberében megkötött megállapodás³⁵ alapján az ország 7,5 milliárd euró hitelhez jutott. A készenléti hitelkeret lehívásához az IMF szigorú feltételeket szabott. Előírta a versenyképesség javítását, a költségvetési hiány nem lehet több 2009-ben mint a GDP 5%-a szemben a 2008-as 12%-kal, a pénzügyi szektor helyzetének stabilizálását, és a strukturális reformok elindítását. A piaci hangulat javulása mellett a nemzetközi pénzügyi intézményekkel kötött megállapodás alapján vizsgálták felül a költségvetést és készítették el a pótköltségvetést.³⁶ A költségvetés jelentős takarékosági programot hirdetett meg. Az intézkedések:

- Az állami tulajdonban vagy többségi állami tulajdonban levő vállalatok kifizethető osztaléka az előző évi osztalék 80%-a lehet.
- Közigazgatásban 82 millió lat megtakarítást hirdetett meg, csökkentve a közalkalmazottak és köztisztviselők bérét 20%-kal, valamint a dologi kiadásokat 2,5%-kal.
- 10%-kal csökkentették az öregségi nyugdíjat és 50%-kal a szülői támogatásokat, köztük a családtámogatásokat.
- A szerencsejátékok adóját is emelte a kormányzat: lottó játékát 15%-ra, bevezette a bingó játék adóját 10%-os kulccsal, míg az eladott sorsjegyek után szintén 10%-os adót vetett ki.
- Emelték az IMF számításai alapján az alkohol termékekre kivetett jövedéki adó mértékét.
- Bevezették az ingatlanadót.
- Módosították a személyi jövedelemadóról szóló törvényt. A módosítás lényege, hogy a közhasznú szervezetek részére adományozott összeggel csökkenteni lehet az adóalapot, azonban az adó mérséklés nem több mint, a jövedelemadó köteles rész 20%-a.

Az elkészített költségvetésben kevés forrás jutott a gazdaság élénkítésére. Azonban a kormány igyekezett a tudásalapú technológiák, valamint a környezetkímélő beruházások megvalósításához megteremteni a vállalkozás barát környezetet. Ösztönözte a vállalkozások indítását a kisvállalkozói szektorban, és olyan konstrukciókat erősített meg a piacon, amelyek csökkentik az exporttal járó kockázatokat. 2010-ben a gazdaság teljesítménye fokozatosan javult, ez jól

³² Koyama Y.: Economic Crisis in the Baltic States focusing on Latvia <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2010/0013-32641086089K.pdf> letöltési idő: 2011-07-14 18:22

³³ Lettország <http://www.nfgm.gov.hu/data/cms1383308/Lettorszag.pdf> letöltési idő: 2009-12-01 14:20

³⁴ A lett pénzügyi szektor 10 legnagyobb bankja magánkézben volt, a legtöbbször külföldi az anyabankja. 2008-ban a Parex Bank olyan válságba került, hogy államosítani kellett. A pénzügyi rendszer gyengeségét pontosan a szektor külföldi anyabankoktól való függése és a kiemelkedő nagyságú devizahitelezés jelentette. A lett központi bank statisztikáiból megállapítható a hitelek arányának növekedése, amely a vizsgált időszakban elérte a GDP cca.:40%-át. A szerző megjegyzése

³⁵ IMF Announces Staff-Level Agreement with Latvia on a €1.7 Billion Stand-By Arrangement as Part of Coordinated Financial Support <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2008/pr08332.htm> letöltési idő: 2011-07-04 10:23

³⁶ Central government budget deficit for 2009 decreased 500 million lats <http://www.fm.gov.lv/?eng/news/49368> letöltési idő: 2011-07-09 16:10

látszik a GDP növekedésén is. A nettó működőtőke beruházások miután 2009-ben rendkívül alacsony szintre estek vissza 2010-ben ismét növekedésnek indultak. A gazdaság beindulását még mindig az export vezérli.

A válság intézkedéseket levezénylő lett kormány folytatta gazdaságpolitikáját. Lettország válságkezelő programja arra a 2009 decemberében elfogadott költségvetésre épült/épül, amelynek célja, hogy fenntarthatóvá tegye az ország gazdasági pályáját. Ennek köszönhetően elmondható, hogy a lett gazdaság már túl van a válság nehezen, azonban az euró bevezetéséhez szükséges kritériumokat még nem teljesítette.

Az összegzésnél felmerül a kérdés sikeres volt-e a balti államok válságkezelő stratégiája? A válasz nem teljesen egyértelmű, hiszen mindhárom ország hasonló, de a gazdaság egyes szegmenseit érintő kérdéseket más-más eszközzel kezelte. Általánosságban elmondható, hogy a balti államok stratégiája mégis sikeres volt. Annak ellenére, hogy a válság kezdetén példátlan gazdasági visszaesést könyvelhettek el. A válságkezelő intézkedések végrehajtását megkönnyítette a balti államok néhány korábban bemutatott speciális jellemzője. Először is a balti államok gazdaságai az elmúlt két évtizedben már estek néhány alapvető változáson. Másodszor a kicsi és rugalmas piacok gyorsan alkalmazkodtak a gazdasági válság körülményeihez és az ezt követő változásokhoz. A hatóságok mindhárom országban jól kommunikáltak, hogy szükség van a gyors és jelentős fiskális kiigazításokra, amelyek fájdalmas megszorító intézkedésekben mutatkoztak meg. Elmondható, hogy a válság legsúlyosabban Lettországot érintette, mert a gazdaság egyensúlytalanságai itt voltak a legnagyobbak és a bankrendszer is a legsérülékenyebbnek bizonyult. Észtország ezzel szemben lényegesen „könnyebben” viselte a válság megrázkódtatásait, hiszen intézményei fejlettebbek, bankrendszere teljesen külföldi kézen van és az anyavállalatok támogatták leányvállalataikat. Mindazonáltal Észtország korábban megkezdett politikáknak köszönhetően 2011-re már az euró-zóna tagjává vált. Litvánia által megkezdett strukturális reformoknak csak közép és hosszútávon lesz értékelhető eredménye. Lettország és Litvánia esetében további fiskális és strukturális reformokra van szükség a stabilitás és a növekedés teljes visszatéréséhez. Továbbá szükséges az eltökélt politikai akarat, amely a reformokat végrehajtja és folyamatosan együttműködik a magánszektoralal és a nemzetközi intézményekkel. Sikeresen kommunikálja az euró bevezetésén alapuló tájékoztató pontot, amely gazdaság minden szereplőjének iránymutató.

IRODALOMJEGYZÉK

- 1.) Aslund A.:The last shall be the first: the east european financial crisis
http://www.piie.com/publications/chapters_preview/5218/01ie5218.pdf letöltési idő: 2011-07-28 16:53
- 2.) Aslund A: How Latvia Can Escape from the Financial Crisis <http://www.iiie.com/publications/papers/aslund1009.pdf> letöltési idő: 2011-08-02 14:27
- 3.) Background Information: http://www.bankofestonia.info/pub/en/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/ylevaade/2000_09/2a.pdf
letöltési idő: 2011-07-16 18:00
- 4.) Central government budget deficit for 2009 decreased 500 million lats <http://www.fm.gov.lv/?eng/news/49368> letöltési idő: 2009-12-01 15:21
- 5.) Convergence Programme of the Republic of Latvia 2008-2011
<http://www.fm.gov.lv/faili/struktura/AE30A2637519001267016076144357.pdf> letöltési idő: 2011-08-28 15:04
- 6.) Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7, 2009
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf letöltési idő: 2010-01-10 15:25

H A D T U D O M Á N Y I S Z E M L E

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

- 7.) Elfogadott válságkezelő program: http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/en_15_programa.pdf letöltési idő: 2011-07-27 16:35
- 8.) Employment contracts Act: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/ASO/TLS/TLS_ENG.pdf letöltési idő: 2011-07-04 14:28
- 9.) Employment Service Act: <http://www.legaltext.ee/text/en/X40049K3.htm> letöltési idő: 2011-07-04 14:44
- 10.) Észtország <http://www.nfgm.gov.hu/data/cms1383296/Esztorszag.pdf> letöltési idő: 2009-12-01 14:15
- 11.) European Bank for Reconstruction and Development (2010), Transition Report 2010 – Recovery and Reform. <http://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr10.pdf> letöltési idő: 2011-08-31 16:36
- 12.) Financial Stability Review 2009/2: http://www.eestipank.info/pub/en/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/finantsvahendus/2009_2/3_209.pdf letöltési idő: 2011-07-13 10:10
- 13.) IMF jelentés: Selected Issues <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2006/cr06354.pdf> letöltési idő: 2011-07-13 13:13
- 14.) IMF Jelentés: 2005 Article IV Consultation—Staff Report; Staff Statement; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Republic of Latvia <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05282.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 10:00
- 15.) IMF jelentés: Sweden: Staff Report for the 2009 Article IV Consultation, IMF Country Report No.09/247. <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=23178.0> letöltési idő: 2011-07-28 12:00
- 16.) IMF jelentés: Latvia Caught in Vicious Economic Downturn, IMF Survey Magazine: Countries & Region, May 28, 2009. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/CAR052809A.htm> letöltési idő: 2011-07-29 14:05
- 17.) IMF (2009c), Transcript of Conference Call on Staff-Level Agreement on First Review of Latvia's Stand-By Agreement, July 27, 2009. <http://www.imf.org/external/np/tr/2009/tr072709a.htm> letöltési idő: 2011-07-29 14:13
- 18.) IMF Lettország követi a magyar példát http://kitekinto.hu/europa/2008/11/24/imf_lettorszag_koveti_a_magyar_peldat letöltési idő: 2009-12-02 18:13
- 19.) Indans I.: Global economy recovery and emigration: news from Latvia http://www.fes-baltic.lv/uploads/files/global_economic_recovery_and_emigration_news_from_latvia.pdf letöltési idő: 2011-08-28 12:24
- 20.) Koyama Y.: Economic Crisis in the Baltic States focusing on Latvia <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0013-3264/2010/0013-32641086089K.pdf> letöltési idő: 2011-07-14 18:22
- 21.) Lettország <http://www.nfgm.gov.hu/data/cms1383308/Lettorszag.pdf> letöltési idő: 2009-12-01 14:20
- 22.) Maastrichti szerződés konvergencia-kritériumai <http://www.ecb.int/ecb/orga/escb/html/convergence-criteria.hu.html> letöltési idő: 2011-07-26 13:18
- 23.) Márton A: Az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság hatásai, Hadtudományi Szemle on-line 2009, I. szám 97-107 oldal;
- 24.) Márton A: Oroszország helyzete a világgazdasági válságban, Hadtudományi Szemle on-line 2010, III. szám 40-47 oldal
- 25.) Novák T: A balti államok és a válság <http://www.vki.hu/kot/ecostat/11-Novak-Tamas-es-Wisniewski-Anna.pdf> letöltési idő: 2009-12-30 18:08

HADTUJOMÁNYI SZEMLE

MÁRTON Andrea

Budapest, 2012.
5. évfolyam 1-2. szám

- 26.) Purfield C.-Rosenberg C.B.: Adjustment under a currency peg: Estonia, Latvia, and Lithuania during the global financial crisis 2008-2009 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10213.pdf> letöltési idő: 2011-07-13 18:05
- 27.) Policy insights from a decade of Baltic transition <http://www.oecd.org/dataoecd/35/1/1864879.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 16:47
- 28.) OECD Economic Survey of Estonia 2009: <http://www.oecd.org/dataoecd/48/52/42754276.pdf> letöltési idő: 2011-07-25 12:53
- 29.) OECD Economic Survey of Estonia 2011 <http://www.oecd.org/dataoecd/24/51/47476715.pdf> letöltési idő: 2011-07-25 18:36
- 30.) Túry G.-Vida K.: Monitoring jelentés 2011 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről <http://www.vki.hu/ujd/Monitoring2011.pdf> letöltési idő: 2011-08-02 16:46
- 31.) Túry G.-Vida K.: Monitoring jelentés 2010 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről <http://www.vki.hu/ujd/Monitoring2010.pdf> letöltési idő: 2011-07-28 17:53
- 32.) Túry G. – Vida K.: Monitoring jelentés 2008 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről http://www.vki.hu/ujd/MTAVKI_Monitoring2008.pdf letöltési idő: 2011-07-28 16:53
- 33.) Túry G. – Vida K.: Monitoring jelentés 2007 Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott tízek teljesítményéről http://www.vki.hu/ujd/MTA-VKI_Monitoring2007.pdf letöltési idő: 2011-07-26 15:53